

VORES NATUR

**SKAB MERE
VILD NATUR
HVOR DU
BOR**

Guide udarbejdet af

**DYRENES
BESKYTTELSE**

FOTO: KATRINE TURNER

UDGIVER: VILD NATUR HVOR DU BOR en del af VORES NATUR

REDAKTØR: Signe Schrøder

TEKST: Signe Schrøder og Katrine Turner

LAY OUT: Ida Kallehave

FORSIDE: Mia Stochholm

KORREKTUR: Mia Stochholm og Kirsten Wandel

TRYK: Narayana Press

OPLAG: 500 stk

INDHOLD

SKAB MERE VILD NATUR MED EN NY HAVEÆSTETIK	5
7 TILTAG: SÅDAN SKABER DU VILD NATUR I HAVEN	6
OVERSIGT OVER GODE PLANTER I EN VILD HAVE	22
GODE BUSKE OG TRÆER TIL DIT KRAT	23
10 FOKUSARTER: DYR I DEN VILDE HAVE	24
FÅ SUCCES MED DIT ARRANGEMENT	30
SÅDAN REKLAMERER DU FOR DIT ARRANGEMENT	32
BØRN SOM MÅLGRUPPE	34
FEM "VILDE" IDEER	35
MERE INSPIRATION	36
SPRED BUDSKABET	37
OM ORGANISATIONERNE BAG "VILD NATUR HVOR DU BOR"	38
OM VORES NATUR OG "VILD NATUR HVOR DU BOR"	39

SKAB MERE VILD NATUR MED EN NY HAVEÆSTETIK

Du kender det sikkert. Den klassiske parcelhusvej med sirligt klippede ligusterhække og grønne, velplejede græsplæner. Midderrabat-ten på vejen er klippet helt tæt af kommunen. I haverne er der en trampolin til ungerne og et blomsterbed til mor. Perlegrus eller fliser i indkørslen og et par frugttræer. Vi mennesker synes, at det ser pænt og nydeligt ud. Ordentligt. Men for en bi eller en fugl er det en ørken. En grøn ørken ganske vist, men stadig en ørken uden vand, mad eller levesteder.

Netop ORDENTLIGHEDEN i den nuværende haveæstetik er et stort problem for mangfoldigheden og biodiversiteten i vores natur – trængt som den er af landbrug og byer.

Med dette hæfte får du syv enkle råd til at skabe mere biodiversitet og dermed mere liv, hvor du bor og lever. En del af vejen dertil er at ændre vores haveæstetik. Med over en million haveejere udgør haverne en stor del af Danmarks grønne arealer, og sammen kan vi gøre en forskel.

Vi må indføre en ny haveæstetik, der hylder det vilde, det uforudsigelige og livet i al sin forunderlighed. En haveæstetik der gør op med den monokulturelle græsplæneørken, skvalderkål bekæmpet med sprøjtegift og hække, der bliver klippet, mens fugleungerne stadig sidder i rederne. Vi vil erstatte den gamle kontrollerende ligusteræstetik med kvashegn overgroet af kaprifolier, hjemmehørende hække og buske og en levende plæne fuld af blomstrende urter. Med langt græs, der giver liv og ly til smådyr og fugle og med vandhuller eller fugtige områder, hvor dyr kan få sig en over tørsten. Her er masser af hjemmehørende blomster og planter, som kan spises af både mennesker og dyr.

FOTO: SIGNE SCHRØDER

Heldigvis ruller denne nye haveæstetik allerede hen over Danmark i fuld fart. Den går under navne som "Vild Med Vilje", "Mere liv i haven", "naturhaver" og "Vild natur hvor du bor". Den nye haveæstetik er en glædens og oplevelsernes æstetik, som hylder det vilde og livet i al sin mangfoldighed og forunderlighed, og som giver Ordentligheden et spark og erstatter den af det uforudsigelige, enkle og smukke.

Men det er også nødvendighedens æstetik, for det er bydende nødvendigt, at vi støtter biodiversiteten og omskaber vores haver til oaser for de fugle og insekter, som er så trængte i dette vores danske by- og landbrugsland. Og det er endnu ikke for sent. Vi kan vende udviklingen og hjælpe til med at stoppe den biodiversitetskrise, som hele kloden er omfattet af.

Lykkeligvis går det skønne og det nødvendige hånd i hånd med det behagelige. For den nye sprøjtefrie, vilde haveæstetik er også en æstetik for den afslappede haveejer. For den der hellere vil gå på opdagelse i haven eller ligge lidt i hængekøjen og høre bierne summe og fuglene synge, mens græshoppen spiller dertil, i stedet for at fare rundt, og slå på græsplænen og hive mælkebøtter op. Det er en æstetik for dem, der vil vise, at man kan have skønne, frodige haver, der som oaser for det vilde liv styrker naturen og favner det uforudsigelige. Som ikke betragter bellis, mælkebøtter og skvalderkål som uønsket ukrudt, men som skønne, livskraftige og spiselige stauder, der kan give føde til både insekter og mennesker.

Trods alt er begrebet ukrudt blot en definition, vi selv har fundet på. Vi kan ændre den igen og få mere vild natur og liv i haven og i naturen.

SÅDAN SKABER DU VILD NATUR I HAVEN

Når det handler om at skabe mere natur og liv i haven, er der nogle overordnede rammer, der skal være i orden. Først og fremmest skal du undgå enhver form for sprøjtemidler mod både planter og insekter. En giftfri have er et enormt vigtigt første skridt mod større biodiversitet. Også kunstgødning bør undgås, bl.a. fordi der som udgangspunkt allerede er for meget næring i jorden, hvilket presser de mere nøjsomme danske urter, som er så afgørende for biodiversiteten. Det skal understreges, at vi ikke regner køkkenhaven som en del af den vilde have.

7 TILTAG

FOTO: SIGNE SCHRØDER

SØRG FOR, AT DANSKE PLANTER OG URTER TRIVES

1

Planterne udgør bunden af fødekæden. Er der en mangfoldighed af planter i haven, er der bedre levevilkår for insekt- og dyrelivet. Derfor er regel nummer ét at undgå enhver form for plante- og insektgifte.

I forhold til flora og fauna i haven er det bedst at have hjemmehørende planter, som dyr og insekter har tilpasset sig gennem tusinder af år. Sjældne insekter har også ofte sjældne planter som fødekilde eller levested. For at få mere liv i haven er det klogt først og fremmest at tænke på at fremme danske og gerne de lidt sarte planter, som pt. er under pres af menneskelige aktiviteter.

Planterne udgør ikke kun fødegrundlaget for mange insekter og dyr. De er ofte også værtsplanter for æg og larver, som udvikler sig til insekter.

Det er vigtigt at tænke på, at insekterne skal kunne finde føde i form af pollen og nektar fra det tidlige forår til det sene efterår. Så sørg for, at der er blomstrende træer, buske og planter i hele sæsonen og ikke kun i højsommeren, hvor det er nemt at tilbyde et rigt blomsterflor.

Enkle blomster, hvor bier og insekter let kan samle nektar og pollen fra, er de bedste fødekilder. Undgå helst de stærkt forædlede blomster med mange fyldte kronblade, hvor kronblade- ne ofte sidder så tæt, at bien eller insektet slet ikke kan komme til støvdragerne.

Selvom danske, hjemmehørende planter udgør de bedste værtsplanter, betyder det ikke, at du skal styrte ud i haven og hive alle andre planter end de hjemmehørende op. Mange udenlandske blomster producerer masser af nektar og pollen.

Hvis du ser nøjere på dine planter, kan du selv opleve, hvilke plantearter, der er de mest populære, og hjælpe dem på vej. En grov huskeregel er, at kurvblomstfamilien (*Asteraceae*), ærtblomstfamilien (*Fabaceae*) og klokkefamilien (*Campanulaceae*) er nogle af de familier, som mange insekter godt kan lide, så de er gode at starte ud med, hvis du trænger til nye planter til haven.

HVAD KAN DU GØRE:

- Sørg for at, plante danske, hjemmehørende planter og urter.
- Sørg for, at der er nektar og pollen fra tidligt forår til sent efterår.
- Undgå meget forædlede, fyldte blomster – de har ingen fødeværdi.
- Undgå at luge for effektivt – lad ukrudt blomstre i hjørnerne.

INDRET DIN HAVE EFTER FORHOLDENE

2

For at skabe en vild have med masser af liv er det vigtigt at se på forholdene i din have og tilpasse dig dem. Det kan være forhold som mængden af lys og skygge, næringen i jorden og mængden af fugt og vand.

Langt de fleste jorder i Danmark er meget næringsrige og fulde af kvælstof. Vokser græsset godt, grønt og tæt, og trives brændenælderne i hjørnerne, er jorden rig på næring. Problemet er, at de danske planter, som er mest truet, også er dem, som trives bedst på næringsfattige jorder. De kan godt vokse i fed muld, men de bliver udkonkurreret af de arter, der vokser hurtigt på Danmarks mange vel- og overgødede arealer. Brændenælde og skvalderkål er kendte eksempler herpå.

Vil du have mere natur og liv i din have, skal du derfor fjerne næring i stedet for at tilføre den. Fjern græsafklip og plantemateriale fra græsplænen, og læg det i køkkenhaven eller på kompostbunken. Det kan tage mange år at trække næring ud af jorden, men ret hurtigt begynder man at kunne se en lille forskel i plænen. Nye arter får plads, når græsset ikke dominerer det hele. Dermed får du en større diversitet af både planter og de dyr, der er afhængige af de sarte urter og planter.

Der er forskellige måder at hjælpe den vilde have lidt på vej. Efterlign naturen, der typisk består af mange små nicher, og brug det til opbygningen af haven. Er du så heldig at have en gårdsplads eller en terrasse, er der god mulighed for, at jorden her er sandet. Saml, og udså frø af lokale, vilde planter som timian, blå slangehoved, gul

snerre eller den vellugtende kamille. Lad altid nogle af frøene blive tilbage, så planten kan selv så igen. Luger du græsset væk løbende, får du med årene en smuk, blomstrende plads.

Du kan også lave et afgrænset overdrevsbed med næringsfattig sand for at kompensere for en meget fed muldjord, eller etablere et skovbed i skyggen af krattet, hvor der er mørkt og fugtigt. Udnyt på den måde din haves særlige forhold.

På altaner, terrasser og i gårdhaver kan du nemmere skabe gode forhold for planterne. Her kan du blande sand i pottemulden og lave næringsfattig jord til dine plantekasser og krukke, og så vilde blomster i dem. Her kan de stå lige ved siden af krukke med arter, som skal bruge fed jord, og som vokser vildt og hurtigt. Det er en rigtig god ide at fokusere på planter med mange pollen- og nektarressourcer. De insekter, der kommer forbi, er som regel dyr, der kan flyve, så der er brug for at tanke op med mad og drikke.

DET KAN DU GØRE:

- **Skab næringsfattig jord ved at fjerne græsafklip og plantemateriale.**
- **Lav nicher i haven, som fremmer forskellige slags biotoper.**
- **Saml frø af vilde blomster, og så dem ud i indkørslen, terrassen eller på gårdspladsen.**

BEVAR GAMLE TRÆER, OG SØRG FOR, AT DER ER DØDT VED

3

Gamle, krogede træer og dødt ved – altså døde grene, hækakklip og høje træstubbe – er vigtige for at skabe mere vild natur i haver og parker. Traditionelt set er døde træer og kvas blevet opfattet som grimt rod, der bare skal køres til genbrugsstationen, men uordentligheden giver en masse liv. Det er fabelagtige levesteder og gode fødekilder for mange insekter, svampe, fugle og pattedyr.

DE GAMLE, KROGEDE TRÆER

Tusindvis af insektarter elsker og lever på gamle træer. Men vi mennesker kan ikke lide dem. Så snart et gammelt træ får lidt svamp, skygger i haven eller ser ud til måske at kunne vælte i den næste orkan, kalder vi dem for risikotræer og fælder dem. Det er faktisk nået så vidt, at vi mangler gamle træer i hele landet – især de lækre, krogede træer, der er vokset op i fuld sol.

Det tager selvsagt lang tid at få et gammelt træ, og nu mangler vi gamle træer. De utallige smådyr og insekter, der knytter sig til levesteder på gamle træer, er som følge heraf også i tilbagegang.

Hvis du har et gammelt træ i haven eller på fællesområdet, så pas rigtig godt på det. I stedet for at fælde gamle træer, kan man styne og topkappe dem, så de ikke er i fare for at vælte eller smide grene ned i hovedet på folk.

Du kan også hjælpe til med at lave gode levesteder på gamle træer ved at veteranisere træ-

erne – altså beskadige dem uden at slå dem ihjel og dermed lave hulheder til naturlige fuglereder. Det giver også steder, hvor flagermus, mariehøns og nældens takvinge kan overvintrere, og hvor trælevende biller, svampe og bier kan bo.

Hvis du alligevel bliver nødt til at fælde et træ, så lad en 2-4 meter høj stub stå og forgå lige så langsomt. Især træstubbe, der står i solen, er et værdifuldt levested. Du kan plante en klatreplante op ad stammen, såsom kaprifolie eller vedbend, eller sætte fuglekasser op, hvis du ikke synes, at stubben pynter nok i sig selv.

DET KAN DU GØRE:

- **Fæld ikke gamle træer. Styn, eller topkapp dem.**
- **Skal et gammelt træ fældes, så lad 2-4 m stub stå.**
- **Bor store og små huller i dine træer**
- **Husk, at kvasbunker og brændestabler er effektive insekthoteller.**
- **Arranger evt. kvashegnet eller brændestablen i dekorative former for æstetikens skyld.**

SKAB VARME I HAVEN MED STEN OG SAND

4

FOTO: KATRINE TURNER

Rigtig mange dyr er vekselvarme, hvilket betyder, at de skal bruge solen til at blive varmet nok op for at kunne fungere. Derfor er det en rigtig god ide at have stendynger i haven og helst et sted, hvor solen tidligt rammer stenene og opvarmer dem. Firben og padder vil udnytte den varme plads til at varme sig op om morgenen. Mange smådyr som biller, sommerfugle, vilde bier og edderkopper vil kunne bruge hullrummene mellem stenene til at overvinde eller gemme sig i.

En stenbunke, stensætning eller et dige, er et smukt og sjovt tiltag at lave i haven. Det kan bruges til at lave rum eller til at afgrænse en terrasse. At arbejde med sten er tungt, men til gengæld giver det et fantastisk levested for mange arter. Humlebieerne er meget glade for stengærder til både at overvinde i og lave deres reder. Du skal være forsigtig, når du stabler stenene, og lade de store sten ligge i bunden for at skabe stabilitet. Sørg for, at hældningen ikke er for stejl, så stenene ruller ned, men undgå så vidt muligt at bruge mørtel. Det gør hullerne mellem stenene mindre, så der ikke er plads til så mange forskellige slags arter.

SYDVENDT, BAR JORD:

Bar, sydvendt jord, gerne som en lille vold eller på en skråning, er guld værd for insekter, bier og hvepse. Den tørre, sydvendte jord virker som en radiator, og den bare jord er gode ynglepladser for de mange arter af jordlevende, danske vilde bier og hvepse. De graver gange i jorden og lægger deres æg dernede og dør. Til foråret kravler den nye generation af jordbier og -hvepse op af jorden for at lede efter

et passende sted, hvor de kan bygge rede og lægge æg.

Hvis du er heldig at have sandet jord i din have, er det meget nemt at anlægge en plet med sydvendt, bar jord. Blotlæg noget af jorden på en sydvendt skråning, eller lav en lille vold, der løber fra øst mod vest, så solen kan varme jorden op, og regnvand kan løbe væk.

Har du som så mange andre en have med god, fed havemuldjord, som er blevet gødet i mange år, er det en god ide at finde noget sand. Det nemmeste er at lave en god fast sandbunke eller en vold, som let forbliver tør og varm. På sådan et område kan du også så nogle af de mere sjældne planter ud, der trives på næringsfattig jord. De klarer sig fint i den tørre jord, og da de vokser langsomt og ikke bliver så store, kan der sagtens være plads til både planter og bier. Så længe der er lidt bar jord imellem dem, skal bierne nok finde ned mellem planterne.

DET KAN DU GØRE:

- **Sørg for, at der er sten i haven på solrige steder.**
- **Husk, at stenbunker eller stengærder er smukke og at man kan lave dem selv.**
- **Lav en sydvendt skråning med en bunke sand, og lad evt. truede, vilde blomster gro på den næringsfattige jord.**

SKAB FUGTIGHED I HAVEN MED VAND

5

Vand i haven er utrolig vigtigt for at skabe mere liv i haverne. Der er langt mellem vandhuller i vores landskab, så alle former for vand i haven hjælper, hvad enten det er en stor sø eller bare en underskål eller et gammelt fuglebad, der fyldes op regelmæssigt med rent vand.

Underskålen er god til, at dyr kan komme forbi og drikke en slurk vand. Om det er gærdesmutten, pindsvinet eller blåfluglen, er de alle glade for at få noget vand at drikke på en varm – eller kold – dag. Sørg for, at der ligger noget eksempelvis bark og flyder i vandet, som insekterne kan lande på, så de ikke falder i vandet og drukner. En lille skål med vand er også rigtig god på altanen eller terrassen til de dyr, der kommer forbi.

En havedam har plads til, at der lever en masse dyr nede i vandet, så den giver naturligvis mere liv i haven end underskålen. Hvis du har plads til at lave en havedam, skal den helst ligge i fuld sol, så solen kan varme den op tidligt på foråret. Laver du en jordvold eller stensætning i den nordlige ende af dammen, reflekterer det solens stråler og varmer dermed vandet hurtigere op, så de dyr, der lever i vandet, får en tidlig start på sæsonen. Samtidig er det fint, hvis søen er lidt lavere i den nordlige ende. Det varmer også vandet hurtigere op.

En havedam kan være stor eller lille, men skal den være frostfri i bunden, skal den være mindst 70 cm dyb. Så kan smådyr overvinde, selvom frosten bliver hård. Jo større dammen er, jo nemmere er det at finde en god balance for vandkvaliteten. Små havedamme kan godt

blive meget grønne, hvis de ikke bliver rensede for alger ind i mellem, for det er svært at sikre, at der ikke kommer en masse kvælstof med regnvandet ned i søen. Du kan eventuelt kickstarte din dam med en spand vand fra et nærliggende vådområde, så får du en masse smådyr og insekter og måske guldsmedenymfer i dammen med det samme.

ANLÆG ET REGNVANDSBED

Et sumpbed eller regnvandsbed er også en god ting at anlægge i haven. Det kan eventuelt etableres i forbindelse med nedløbsrør fra bygninger, hvor du graver en lille grøft, der løber væk fra bygningen. På den måde kan du både aflede regnvandet fra huset samtidig med, at du laver et lille fugtigt område, som havens skrubtudser og andre padder kan søge tilflugt i. Du kan finde inspiration til sumpplanter ved gamle moser og søer samt i plantecenteret. Der er mange spændende planter at vælge mellem. De skal blot kunne klare både tør og meget våd jord.

DET KAN DU GØRE:

- Sørg for, at der er vand i haven – både baljer, underskåle og fuglebade.
- Anlæg en havedam, der er mindst 70 cm dyb.
- Placer et sumpbed eller regnvandsbed i forbindelse med eksempelvis tagrender til gavn for regnvandsafledning, padder og andre dyr.

SØRG FOR LÆ, SKYGGE OG BESKYTTELSE MED KRAT OG BUSKE

6

FOTO: SIGNE SCHRØDER

Et krat består af små træer og buske, der vokser sammen, og det er et vigtigt levested for de fleste af havens smådyr. Gærdesmutteren kan bygge sin rede i krattet, guldsmedens nymfer sidder nederst i krattet, mens de voksne sidder længere oppe på grenene og venter på, at de kan finde et godt bytte. Bænkebidere gemmer sig i skyggen for solen midt på dagen og omsætter det døde plantemateriale til muld, som samler sig under krattet til glæde for regnormene og alt det andet, der lever i jorden.

Mange smådyr bruger krattet til at gemme sig for rovdyr og bevæger sig ikke gerne ud i det åbne land. Hvis du har lidt større krogede træer i dit krat, er det også et godt sted for flagermusene at sove om natten. Krattet er også et godt sted at sætte forskellige fuglekasser op, hvis der ikke er så mange gamle hule træer i haven.

Rigtig mange haver har allerede et fint krat et sted i haven, for krattet er rigtig godt til at lave læ og afskærme haven for vind og vejr. Hvis du gerne vil pimpe dit krat, eller du skal til at starte forfra i en nyanlagt have, kan du med fordel plante danske buske og træer. Hjemmehørende planter er tilpasset det danske dyreliv, og mange dyrearter bruger træer som larveplanter til deres afkom. Blomstrende træer og buske er gode til at dække bier og insekters behov for nektar og pollen i forårssæsonen.

Det kan også lade sig gøre at lave et mini-krat på en altan i krukke alt efter, hvor stor en altan du har. Et mini-krat kan skærme altanen for vind og sol, men du skal gå efter hårdføre planter, da altanen ofte har et barsk klima. Det er også at foretrække, at der er pollen og nektar i mini-krattet, og at det giver et godt skjul og dække. Gode planter her er eksempelvis pil, hvidtjørn, hyld og skovfyr. Det vil give en

lang blomstringstid og lidt ly og læ – også om vinteren.

KLIP HÆK OG KRAT OM VINTEREN

Et krat i en vild have må godt se lidt vildt og uordenligt ud. Det er godt, hvis grene og kviste stikker ud, så fugle og andre dyr kan sidde i ly af dem. Hvis du klipper krat eller hæk ned, skal du gøre det i løbet af efteråret og vinteren. Du skal endelig ikke følge den gamle huskeregel om, at hækken skal være klippet ned inden Sankt Hans, hvor meget jo blomstrer, og alle fuglerederne er fulde af unger. Hækklipning ved Sankt Hans er ødelæggende for fugle- og insektlivet.

Ligesom med de store gamle træer, er det rigtig fint, hvis du ikke er for ordentlig i din nedklipping. Der er masser af dyr og svampe, der kan bo i træer og buske, hvis kviste og grene ikke er klippet, men nærmere brækket og revet af. Sådan ville det ske i naturen, hvor de store græssende dyr ville ty til grene på buske og træer, når græsset er spist. Du må godt lege elefant eller vildokse i haven – det virker rigtig godt!

DET KAN DU GØRE:

- Sørg for, at der er et krat, der giver skygge, skjul og fødekilder.
- Lad krattet bestå af vilde, hjemmehørende arter, som blomstrer forårssæsonen igennem.
- Klip hække og krat om efteråret eller vinteren – ikke om sommeren eller før Sankt Hans.

SKAB ET SMUKT GRÆSLAND I STEDET FOR PLÆNE

7

Græsplænen er et oplagt sted at tage fat på, når du laver vilde haver. Det har længe været idealet at have en perfekt klippet, ukrudtsfri, saftig, grøn græsplæne uden muldvarpeskud, mos eller mælkebøtter. Problemet er bare, at den slags kortklippet græsplæne er et grønt ørkenlandskab sammenlignet med et mere naturligt græsland, hvor græs og urter får lov til at vokse sig langt og kun slås få gange om året. Det lange græs giver ly og læ til en masse insekter, som ikke kan finde plads på den korte græsplæne, og insekterne er fødegrundlaget for mange andre dyr. Så tænk over, hvor stor en traditionel plæne du egentlig har brug for.

MINDRE NÆRING SKABER MERE LIV

Et græsland skal, modsat en græsplæne, ikke gødes. Livet i jorden tåler ikke ret godt gødning, og det gør de mest trængte planter i dansk natur heller ikke. Derfor er det vigtigt, at alt græsafklip fjernes fra græsplænen, så det ikke ligger og giver næring til jorden. Græsafklippet gør sig til gengæld rigtig godt i køkkenhaven, under frugttræer og buske eller på komposten. Det er en god ide at slå græsset med le, da det er meget skånsomt for livet i græsset, men du kan også bruge en trimmer eller græsslåmaskine.

Du kan hjælpe diversiteten lidt på vej ved at slå vilde blomsterfrø ud i muldvarpeskud og andre huller i plænen. Jordtypen, og hvor meget næring der er i den, er afgørende for, hvor lang tid det tager at få et varieret græsland i haven. Hvis du bor et sted med meget næringsfattig og sandet jord, er det ret nemt at få en større diversitet i græsplænen. Et rigt græsland kan indeholde flere hundrede forskellige plantearter, som under-

støtter dyr, svampe og andre mikro-organismer. Du kan eventuelt strø lidt kalk i nogle dele af græsplænen, da et mere basisk miljø skaber vilkår for andre slags urter. Et næringsfattigt græsland kan du nøjes med at slå et par gange om året. Dels i det tidlige forår, og dels efter at urterne er afblomstret sidst i september. Ved efterårsklipningen er det en god ide at lade afklippet ligge et par dage, så frøene kan falde ud, inden du fjerner det.

I haver med næringsrige forhold, vil det være svært for de fleste urter at konkurrere med græsset, men selv langt græs er bedre end kort græs, og hvis du over tid slår græsset og fjerner det, vil du langsomt gøre jorden mere næringsfattig, så flere urter kan komme til. Hvis du slår forskellige steder hen over hele vækstsæsonen, kan du hurtigere få fjernet næringen. Du skal bare lade være med at slå det hele på én gang, for så fjerner du alt ly og læ og blomsterkilder til de dyr, der allerede har indfundet sig.

DET KAN DU GØRE:

- **Erstat den monokulturelle "perfekte" græsplæne med græsland.**
- **Gød ikke græsplænen – regnormene kan heller ikke lide det – men udpin græsset ved at fjerne græsafklippet.**
- **Husk, at langt græs er bedre end en kortklippet græsplæne.**
- **Så evt. frø i muldvarpeskud og bare pletter.**

DANSK NAVN	FORÅR	SOMMER	EFTERÅR
Erantis	●		
Krokus	●		
Kodriver	●		
Martsviol	●		
Vorterod	●		
Mælkebøtter	●		
Anemone	●		
Forglemmigej	●	●	
Engkarse	●	●	
Løgekarse	●	●	
Blåhat		●	
Musevikke		●	
Slangehoved		●	
Kongepen		●	
Merian		●	
Timian		●	
Vild gulerod		●	
Kællingetand		●	
Rødkløver		●	●
Røllike		●	●
Hjortetrøst		●	●
Rejnfan		●	●
Sankthansurt			●
Vedbend			●
Asters			●

FOTO: SIGNE SCHRØDER

GODE BUSKE OG TRÆER TIL DIT KRAT

Drømmer du om et smukt og vildt krat, så er nedenstående træer og buske gode. Sammen blomstrer de gennem hele sæsonen og giver føde og læ til dyr og insekter. De fleste af disse træer og buske giver desuden bær og nødder, som i efteråret og langt ind i vinteren giver mad til fugle, mus og egern, så de kan klare sig til foråret. Samtidig hjælper dyrene træet med at få spredt sine frø. Det er en smuk symbiose.

BLOMSTRING	ART
DET TIDLIGE FORÅR	Pil, hassel, mirabelle, og slåen
FORÅR	Hvidtjørn, fuglekirsebær, løn, tørst, ribs og solbær
FORSOMMER	Navr, kvalkved, hyld og småbladet lind

DYR I DEN VILDE HAVE

Rigtig mange dyr og insekter nyder godt af, at vi mennesker inviterer naturen, vildskaben og uordentligheden indenfor i haven, altankassen eller gårdmiljøet. Men hvor skal man starte og slutte, og hvordan ved man, om ens bestræbelser bærer frugt? Vi har udvalgt ti såkaldte "fokusarter", der er gode indikatorer på, at der er levesteder, fødekilder og habitater i dit område, som kommer mange slags dyr, insekter og planter til gode. De ti udvalgte fokusarter kræver således forskellige slags forhold for at trives, som for eksempel vand, varme sten, bar jord eller højt græs. Gør du haven, altankassen eller gårdmiljøet til et godt levested for en eller flere af de ti udvalgte fokusarter, ved du, at du samtidig har skabt gode levesteder og trædesten for mange andre dyr og planter. Så hold øje med dem. Måske kommer der flere til hen ad vejen.

10 FOKUSARTER

MOSAIKGULDSMED Den store smukke mosaikguldsmed er et af de største insekter i Danmark og den med de største øjne. Den er havens eget jagerfly, og kan flyve med over 25 km/t. Nymfen er også vildt sej. Hvis den skal bevæge sig hurtigt, kan den suge vand ind i tarmen og prutte en jetstrøm ud ad bagen, som skyder den hurtigt frem.

FØDE Mosaikguldsmeden jager ved hjælp af synet og griber sit bytte i luften med benene. Nogle gange kan man høre, at det knaser, når den kommer flyvende, fordi den er i gang med at spise sit bytte. Guldsmeden har brug for meget mad både som nymfe og som voksen, så der skal være en masse andre insekter i haven.

LEVESTEDER I HAVEN Blå mosaikguldsmed indfinder sig hurtigt i og omkring den nye have-dam, for vandhuller er vigtige for guldsmeden. Som nymfe lever den i havedammen i helt op til tre år og kan klare selv meget kolde vintre med bundfrosne søer. Guldsmeden bruger krat, grene og stubbe som udsigtsposter, hvorfra den kan holde øje med byttedyr og passe på sit territorium. Guldsmeden værdsætter også varme steder såsom stengærder, hvor den kan sidde og sole sig og blive varmet op til luftakrobatikken.

INDIKATION Guldsmeden skal bruge et vandhul til sine nymfer, så har du vand i haven, er alle dyr, der lever af eller i vand også tilgodeset.

FOTO: LARS BRØNDUM

FOTO: LARS BRØNDUM

HUMLEBI Der er ca. 29 forskellige arter af humlebie i Danmark. De fleste humlebie lever i kolonier, undtagen snyltehumlerne, der lægger deres æg i andres bo, ligesom gøgen.

FØDE Humlebien sætter stor pris på planter med meget nektar og pollen. Den har brug for blomstrende træer, buske og urter fra tidligt forår til sent efterår.

LEVESTEDER I HAVEN Humlebie bygger enten rede over eller under jorden. Jordboende humlebie søger efter forladte musereder, sprækker under sten, huse og haveskure eller en urte-potte med bunden i vejret, mens andre arter holder øje med store mospuder eller græstuer. For humlebie, der bygger rede over jorden, er gamle, hule træer og stubbe med huller og sprækker havens svar på et femstjernet hotel.

INDIKATION Vil du sørge godt for humlebie, så fæld endelig ikke dine gamle, store veterantræer. Lad bunker af visne blade blive liggende og lav en lille stenbunke. Sådanne "rodebunker" er oplagte steder at bygge rede og overvintre for en humlebidronning. Har du humlebie i området, ved du, at der er gode nektarplanter og uforstyrrede redesteder i nærheden. Det kommer også sommerfugle, svirrefluer, biller og natsværmere til gode.

FOTO: ALBERT STEEN-HANSEN

MARIEHØNE Der er ca. 50 forskellige arter af mariehøns i Danmark. Deres flotte farver og smukke prikker gør dem elskede blandt børn. Men det fortæller også glubske fugle og andre fjender, at mariehøns er lidt giftige og smager dårligt.

FØDE Mange mariehøns er rovdyr og kan som ene marolle fortære hele kolonier af bladlus. Andre slags mariehøns spiser vilde planter, græs eller pollen, og nogle er ligefrem svampeædere. Så det er godt at have en masse forskellige niches i haven til alle de forskellige slags mariehøns og deres fødekilder. Mariehønelarven lever af det samme som den voksne mariehøne. Mange larver er særdeles dygtige og glubske rovdyr, der sågar kan finde på at spise hinanden, hvis den øvrige mad slipper op. År med særligt mange mariehøns kommer af en mild vinter og en lang sommer året før.

LEVESTEDER I HAVEN Træer (gerne gamle) med sprækket bark, brændestakke, stengærder, byttedyr og vilde planter er gode sager for en mariehøne.

INDIKATION Mariehøns trives de samme steder som sommerfugle, biller, myrer, natsværmere, edderkopper, græshopper og bænkebidere.

FOTO: MORTEN DD HANSEN

SKRUBTUDSE Den store skrubtudse er en stedfast ven i haven. Den kan bo hos dig i mange år, for den kan nemlig blive helt op til 20 år gammel. Du kan kende tudsen på dens vortede hud og på, at den kravler. Har den derimod glat hud og springer, så er det en frø.

FØDE Tudser har en bred smag og tager gerne for sig af snegle uden hus, bænkebidere, regnorme, biller, larver og edderkopper. Hvis der er føde nok, bevæger den sig ikke mere end tre meter fra sit skjulested.

LEVESTEDER I HAVEN Skrubtudsen vil gerne bo skjult f.eks. under træstubbe, væltede træer, stenkopper, i musegange eller – hvis den kan komme op igen – i fugtige kældre og lyskasser med masser af bænkebidere. Så længe villahaven ikke er for velfriseret, er skrubtudsen særdeles tilpasningsdygtig. Gør haven attraktiv for skrubtudsen ved at sørge for, at der er krat, kvas og skyggefulde, fugtige steder med masser af smådyr, som den kan spise. Der skal også være et vandhul inden for et par kilometer, hvor den kan yngle.

INDIKATION Bor skrubtudsen hos dig, ved du, at der er vand samt skygge og gode gemmesteder i området. Ligesom der lever masser af snegle, bænkebidere, insekter, edderkopper, skolopendre og andre småkryb.

FOTO: ALBERT STEEN-HANSEN

PINDSVIN Pindsvinet er et lille pattedyr og virkelig hyggeligt at have i haven. Det er sødt at se på og nemt at høre, når det maser sig rundt i haven.

FØDE Pindsvin foretrækker forskellige insekter som græshopper, tusindben og biller, men er også glade for de bløde snegle uden hus. Det er vigtigt for pindsvinet, at der er adgang til drikkevand i nærheden af, hvor den bor. I september-oktober går den i hi helt frem til april-maj måned. Der kan godt leve flere pindsvin i én have.

LEVESTEDER I HAVEN Pindsvin lever i krat, eng og skovbryn. Netop derfor kan villahaven og grønne områder være et rigtig godt og vigtigt sted for pindsvin at bo – hvis du altså ikke rydder alt for meget op. Pindsvinet har nemlig brug for steder at gemme sig og bygge rede i, og her foretrækker den kvasbunker, der ligger i ly og læ som under krat og buske. Vilde hjørner – gerne fugtige og skyggefulde med visne blade og kviste, som insekter og smådyr lever af – er guf for pindsvinet. Hvis man har en havedam, skal man sørge for, at pindsvinet kan komme op, hvis det falder i vandet.

INDIKATION Har du pindsvin, ved du, at du så også har masser af insekter som bænkebidere, biller, skolopendre, tusindben, edderkopper, snegle og regnorme i haven.

BÆNKEBIDER Bænkebidere er et landlevende krebsdyr, der kan spises på samme måde som rejer (hvis du kan lide knas), men den er bedre at beholde i haven som nedbryder. Der er ca. 30 arter i Danmark.

FØDE Bænkebidere rydder op og omdanner organisk materiale såsom blade, råddent træ og en sjælden gang imellem døde dyr. De kan ikke fordøje cellulose, så faktisk lever de oftest af det allerede svampeomsatte træ og nedbrudte plantedele, dvs. noget andet skal have opløst træstofferne. Bænkebidere spiser sin egen afføring flere gange for at få mest mulig næring ud af føden.

LEVESTEDER I HAVEN Bænkebidere har udvendige lunger under bagkroppen, hvorfor den har brug for fugtige miljøer, ellers bliver den kvalt. Bænkebidere kan blive op til fem år gamle. Giv plads til bænkebidere med krat, kvas, bunker med blade og haveaffald samt fugtige områder i haven uden for meget sol.

INDIKATION Har du mange bænkebidere i haven, ved du, at du også har dødt træ og fugtige miljøer, som også kommer biller, myrer, edderkopper og skrubtudser til gode.

FOTO: LARS BRØNDUM

FOTO: MORTEN DD HANSEN

MARKGRÆSHOPPE Vi har ca. 20 arter af markgræshopper. Hannerne har en meget fin kalde-sang, der kan høres i det lange græs på en varm sommerdag. Sangen, som den frembringer ved at gnide sine bagben mod vingerne, er karakteristisk for den specifikke art. Markgræshoppen tager farve efter, hvor den lever. Den kan være grøn, lysebrun med sort ryg eller orange og endda helt lyserød.

FØDE Markgræshoppen lever af at spise græs og plantedele.

LEVESTEDER I HAVEN Markgræshoppen søger ly fra sine mange fjender ved at sidde helt stille i det høje græs. Hvis det ikke virker, kan den springe langt ved hjælp af sine kraftige bagben og svæve væk ved hjælp af sine vinger. Den lægger sine æg i jorden i sensommeren, hvorefter æggene klækker i foråret. Derfor er det vigtigt, at man ikke forstyrrer jorden og graver i løbet af efteråret og vinteren, da det vil ødelægge æggene. Tiltræk markgræshoppen ved at sørge for, at der vokser langt græs i fuld sol. Markgræshoppen holder også af lavt krat og uforstyrret jord til at lægge æg i, så drop efterårsgravningen.

INDIKATION Ser eller hører du en markgræshoppe, ved du, at den ligesom bl.a. sommerfugle, natsværmere, pindsvin, skrubtudser og mosaikguldsmeden nyder godt af at kunne finde føde, ly og læ i det lange græs.

FOTO: LARS BRØNDUM

FOTO: MORTEN DD HANSEN

GÆRDESMUTTE Danmarks næstmindste fugl. Den er lille og rund med en karakteristisk strittende hale. Gærdesmutteren kan komme til, hvor de større fugle ikke kan være. Det gør den konkurrencedygtig med de store. Gærdesmutteren er den danske fugl, der har den kraftigste sangstemme i forhold til sin størrelse. Var gærdesmutteren på størrelse med et menneske, så ville den kunne høres fra Danmark og helt til Paris.

FØDE Gærdesmutteren lever af insekter og edderkopper hele året, så du ser den sjældent ved fuglebrættet. Jo flere insekter du har i haven, des bedre mulighed har du for at få besøg af den fine gærdesmutter. Så byg gerne en kvasbunke. Det tiltrækker insekterne.

LEVESTEDER I HAVEN Gærdesmutteren kan ses i haven, hvis du har noget tæt krat og også gerne vand i nærheden. Den yngler oftest i tæt vegetation i både løv- og nåleskov, men den er også glad for busk- og kratvegetation. Dens rede er kugleformet og på størrelse med en lille håndbold. Hannen bygger flere reder af mos, visne blade, græs og grene, som den introducerer for hunnen, der vælger den bedste rede at flytte ind i. Tiltræk gærdesmutteren ved at sørge for tætte buske og krat, vissent løv, brændestabler, sump eller fugtige områder.

INDIKATION Gærdesmutteren lever af insekter hele året, så har du gærdesmutter i haven, ved du at den også er rig på insekter, edderkopper, orme, og bænkebidere.

FLAGERMUS Ca. en fjerdedel af alle pattedyr er flagermus. Der findes ca. 17 arter i Danmark. Flagermusen er et fascinerende nataktivt dyr, som jager ved hjælp af lyd, men vi kan ikke høre det med det blotte øre. Flagermus kan spise op til 1.000 myg på én nat.

FØDE Flagermusen lever af insekter. Den udsender en lyd, som bliver kastet tilbage, hvis den rammer et objekt. På den måde kan flagermusen lokalisere sine byttedyr og orientere sig. De forskellige arter bruger forskellige bølgelængder, og man kan derfor artsbestemme dem efter lyden. Flagermusen drikker vand ved at flyve helt tæt på vandoverfladen, åbne munden og tage en mundfuld i fuld fart.

LEVESTEDER I HAVEN Flagermusen går i dvale om vinteren og har brug for gode overvintringssteder som store, hule træer. Den kan også godt lide at slå sig ned på lofter og i udhuse samt i gamle redekasser. Flagermusen er totalfredet, så dens levesteder må ikke ødelægges. Tiltræk flagermus ved at lade gamle træer med hulrum og huller blive stående, og sæt flagermus-kasser op i haven.

INDIKATION Gamle hule træer kommer også humlebier, bænkebidere og mariehøns til gode. Ser du flagermus i skumringen, ved du, at du har masser af nataktive insekter i området, som bl.a. skrubtudsen også spiser.

FOTO: LARS BRØNDUM

FÅ SUCCES MED DIT ARRANGEMENT

Som Vild-havementor er du en del af en landsdækkende indsats, hvor vi hjælper danskerne med at skabe mere liv i haven og i den bynære natur. Du skal som arrangør og inspirator gå forrest ved at skabe arrangementer i lokalområdet, som kan inspirere og motivere andre til at skabe bedre levesteder for insekter og dyr. Derfor får du her nogle nemme, lavpraktiske råd, som vil hjælpe dig med at få dit arrangement til at blive en succes.

KOM GODT FRA START

Er det første gang, du stiller dig i spidsen for et arrangement, kan det være godt at starte blødt ud og lave et mindre arrangement, eventuelt for venner og bekendte. På den måde kan du øve dig lidt og teste både dit arrangement og logistikken af i trygge rammer.

For at få folk til at komme, skal de have en interesse i projektet. Derfor er det godt at synliggøre værdien bag arrangementet, for eksempel at skabe mere vild natur. Få også folk til at føle medejerskab eksempelvis ved at gøre plads til, at folk kan komme med egne ideer og understrege betydningen af den enkeltes indsats. Det er især vigtigt, hvis dit arrangement løber over en længere periode, så folks engagement holder.

Vær præcis i din indbydelse om, hvad der konkret skal ske, og hvad forventningen til deltagere er.

Jo større arrangement og jo flere, der skal være med, desto tidligere skal du gå i gang. For at hjælpe dig godt på vej har projektgruppen bag *Vild natur hvor du bor* afsat en pulje til at støtte gode aktiviteter. Den kan du som Vild-havementor søge og få et lille økonomisk tilskud til dit arrangement til at dække udgifter til materialer, tusser, karton, frø eller andre småting, som du skal bruge for at gennemføre din aktivitet.

Vil du arrangere et foredrag, kan du tage deltagerbetaling for at dække udgiften til honorar. Her kan du søge om en underskudsgaranti, hvilket betyder, at puljen dækker et eventuelt tab, hvis dit arrangement ikke får det beregnede fremmøde. Læs om puljen på *voresnatur.dk/vildhavementor*. På *voresnatur.dk/vildhavementor* kan du også få inspiration til, hvilket arrangement du skal afholde samt søge råd og vejledning, hvis du får udfordringer undervejs i planlægningen af dit arrangement.

6 GODE SPØRGSMÅL, DER ER VÆRD AT STILLE SIG SELV UNDERVEJS I PLANLÆGNINGEN:

- Hvor stort skal arrangementet være og for hvem? Er det med eller uden børn? Skal vi gå langt eller på vanskeligt terræn, eller kan alle være med uanset alder og fysik?
- Hvor skal vi afholde arrangementet? Er der nok parkeringspladser, og skal vi måske skaffe tilladelser til at bruge området?
- Hvornår skal det være? Bliver der afholdt andre arrangementer samme dag? Tag et kig på kommunens hjemmeside eller andre lokale sider. Har vores publikum fri? Er der nok frivillige hænder, eller er de fleste selv gået på ferie?
- Har vi økonomi til det? Kan vi søge støtte hos kommunen eller i puljen fra Vild Natur hvor du bor?
- Har vi de ting, vi skal bruge? Skal folk tage skovle, lup, notesblok eller andet med? Bestil gerne hvervemateriale fra Praktisk Økologi, Dansk Ornitologisk Forening, Dyrenes Beskyttelse og KFUM-spejderne.
- Hvem vil hjælpe til? Sørg for, at der er frivillige nok til, at de også kan nå at opleve noget selv. Er der nogen, der vil bage kage, brygge kaffe mv.? Du behøver ikke at sørge for det hele selv.

HUSK AT:

- Det ofte tager længere tid, end man tror, at arrangere noget for frivillige. Giv folk god tid til at melde sig til, og forbered dig på at følge op og evt. rykke folk for svar.
- Et meget eksakt mødested er vigtigt. Sæt gerne en googlemaps-nål, så folk får koordinaterne – især hvis det afholdes udenfor.
- En god måde at sikre sig, at folk rent faktisk dukker op, er ved at lade dem vide, at du har taget højde for netop deres tilmelding, f.eks. ved indkøb af mad og snacks, ved at gruppeinddele folk, eller hvad der nu er relevant for arrangementet.

SÅDAN REKLAMERER DU FOR DIT ARRANGEMENT:

Et arrangement er sjovest, når der er god opbakning. Derfor er det også vigtigt at starte med at reklamere i god tid – gerne halvanden til to måneder før. Brug de kanaler, som din målgruppe er på. Er det målrettet børnefamilier, så kan en plakat på børnehavens dør måske gøre det. Du kan også komme i god kontakt med dit lokalområde ved at skrive en kort pressemeddelelse og sende den ind til din avis på deres

redaktionsmail. Den står på deres hjemmeside. Send den ikke for tidligt – højst ti dage før arrangementet, ellers ryger beskeden bare langt ned i bunken og bliver måske glemt. Bed for eksempel om at få den lagt på avisens webside. Hos nogle aviser kan man endda selv lægge den på. Hvis der er mange lokalaviser, så send den hellere til for mange end for få.

SÅDAN SKRIVER MAN EN PRESSEMEDDELELSE:

- **Overskrift:** Kort og præcis beskrivelse som giver journalisten lyst til at åbne mailen.
- **Underoverskrift:** Giv en kort beskrivelse af arrangementet på et par linjer, og markér den med fed.
- **Brødtekst:** Beskriv dit arrangement, og uddyb med alle de gode grunde til, at folk skal komme. Skriv de vigtigste informationer samlet: Tid, sted og evt. arrangørens navn og telefonnummer.
- **Kontaktoplysninger:** Skriv mail og telefonnummer, så journalisterne kan ringe og stille spørgsmål.
- **Foto:** Vedlæg gerne et foto i høj opløsning enten af et vildt naturtiltag eller af jer selv i naturen.

FOTO: SIGNE SCHRØDER

SÅDAN LAVER DU ET GODT FACEBOOKOPSLAG:

- En måned før er det bedste tidspunkt at lave det første facebookopslag. Skriv max. 3-4 opslag om et arrangement. For mange opslag gør folk trætte af det.
- Overskriften skriver du kort og fængende: "Tag familie og venner med til Åben Havelåge. Det er gratis."
- Brug gerne en "aktiv" overskrift, der fortæller folk, hvad de skal.
- Fotos fanger folks opmærksomhed – f.eks. et ikonisk dyr, plante eller insekt. Billeder med mennesker, der hygger sig i naturen, er også godt.
- Tænk over, om billede og tekst tiltrækker målgruppen – f.eks. børn/deres bedsteforældre.
- Opret en facebookbegivenhed med dit arrangement.
- Link til en hjemmeside eller et facebookopslag med alle praktiske oplysninger om arrangementet.
- Brug hashtaggene:
#GørNogetVildt
#VildViden
#VildNatur.

HER ER EN RÆKKE IDEER TIL MÅDER, HVORPÅ DU KAN KOMME I KONTAKT MED MULIGE INTERESSEREDE:

- Opret arrangementet på **Voresnatur.dk** under aktiviteter.
- Lav 3-4 facebookopslag i tiden op til arrangementet. Bed folk om at dele din begivenhed.
- Lav et opslag i relevante facebookgrupper. Det kan være lokalområdets gruppe, særlige grupper for vild natur som Vild Med Vilje, eller læg dem på forskellige naturorganisationers facebooksider, f.eks. Praktisk Økologi, Dansk Ornitologisk forening, Dyrenes beskyttelse og KFUM-spejderne.
- Skriv til venner og bekendte, og bed dem om at dele dit arrangement.
- Print små flyers, og læg i postkasserne i nabolaget.
- Skriv til journalisterne i lokalavisen. Lokalavisen er næsten altid glad for at bringe stof fra lokalområdet.
- Sæt opslag op på biblioteker, cafeer og andre offentlige steder eller foreninger.
- Brug **#Voresnatur**, **#Vildnaturhverdubor**, **#gørnogetvildt** og **#vildviden** som hashtags, når du lægger noget op om dine arrangementer på sociale medier som Facebook og Instagram.

BØRN SOM MÅLGRUPPE:

Mange forældre vil gerne have deres børn med, når der foregår interessante aktiviteter, og børn er tit meget interesseret i dyr og natur. Selv mindre børn kan ret nemt integreres i aktiviteten, men alt bliver nemmere, hvis de er tænkt med som målgruppe, og der er nogle ting for dem at lave, når de bliver trætte af at høre de

voksne snakke. Der skal også være noget at drikke og spise eller mulighed for at købe det, og så skal der være toiletter! Det kræver ikke meget forberedelse at aktivere børn – et par tusser, papir og et sted at sidde kan være nok. Hvis du vil gøre lidt mere ud af det, er der en aktivitetsliste til inspiration her:

INDRET ET "BØRNEHJØRNE" FOR BØRN OG VOKSNE

- Bål er en sikker vinder, især sammen med snobrød eller skumfiduser, kakao og kaffe.
- Lav en fuglekasse. Skær træet ud på forhånd, så det kun handler om at slå kassen sammen.
- Skaf frø, jord og ler til at lave frøbomber med. Husk en skål at blande i.
- Lav "følekasser" i et par store kasser i træ eller pap. Put f.eks. et kogt æg, en fjer, en mælkebøtteblomst, en lille kvist eller andet fra naturen i.
- Hav tegninger af forskellige fugle, planter og dyr, som børnene kan farvelægge. Husk farver og tusser.
- Find nogle flade strandsten, som dekorerer med "stentusser". Formål nogle sten, så børnene har noget at kigge efter.
- Lav en lille quiz om natur og dyr eller om lokalområdet.
- Få folk til selv at gå på skattejagt. Skjul små poster i skovbunden, eller lad skattejagten gå ud på at finde fem planter eller dyr, der er almindelige i området.

Rigtig god fornøjelse som vild have-mentor. Formålet med projektet er blandt andet at få ændret på den gængse opfattelse af, hvordan haver, parker, gårdhaver, altaner og baggårde skal se ud i fremtiden. Vi håber, at du som vild-havementor kan få skabt en masse vild natur, hvor du bor!

5 VILDE IDEER

Her får du en håndfuld ideer til at gøre naturen vild, hvor du bor. Du kan få mere inspiration på www.voresnatur.dk/vildhavementor eller ved at snakke med dit nye netværk af vild-havementorer.

- **Åbn din vilde have:** Lav en rundtur i lokalmiljøet, og besøg én eller flere haver. Sørg for, at alle/nogle medbringer kaffe, te og kage. Undervejs kan I f.eks. dyste i "Tip en 13'er i gode blomster" og gå på jagt i haven/haverne efter blomster, der er rige på nektar og/eller pollen.
- **Lav et leslåningskursus, og lad græsplænen blive vild.**
- **Arranger en fælles indsamling af frø fra vilde planter, og fordel frøene i nabolaget.** Så dem i muldvarpeskud og bare pletter.
- **Lav et kvashegn.** Inviter venner og bekendte over at lave et kvashegn, eller gør det sammen i kolonihaven, gård- eller vejlaugget. Brug kvashegnet i stedet for hæk, og plant det til med klatreplanter. Fyld op løbende.
- **Udpeg vejens flotteste gamle træ.** Lav en afstemning. Giv træet et navn og et navneskilt. Snak med naboerne om, hvorfor det er vigtigt at bevare de gamle træer.

MERE INSPIRATION

Der er mange bøger om vilde haver. Som udgangspunkt er de danske bøger bedst, da de handler om dansk natur. Du kan også bruge engelske (britiske) bøger om 'Wildlife gardens' eller tyske bøger om 'Naturgarten'. Vær opmærksom på, at bøgerne ikke er oversat eller fra et andet engelsktalende land, da der er stor forskel på naturen kontinenterne imellem. Ikke alle bøger på markedet tager lige meget hånd om emnet biodiversitet. Vi vil anbefale følgende danske titler:

Vilde haver

Ditte Dahl Lisbjerg, Bios

Den uendelige have

Rasmus Ejrnæs, Aarhus Universitetsforlag

Naturhaven – den mangfoldige have

Lars Brøndum, Lilli Gruwier og Katrine Turner, Turbine

Danmarks Flora

Signe Frederiksen, Finn Nygaard Rasmussen og Ole Seberg, Gyldendal

Den nye nordiske flora

Bo Mossberg og Lennart Stenberg, Gyldendal

Vilde blomster i haven

Lise Gartmann, Siesta

Den vilde have

Jens Thejsen, Gyldendal (udgået, men kan findes på biblioteket)

Sommerhushaven

Jens Thejsen, Vingefang

SPRED BUDSKABET

Spred budskabet. Del din viden. Inspirer andre. Det gør du blandt andet ved at bruge disse fire hashtags på sociale medier som Facebook og Instagram:

#voresnatur

#vildnaturhvordubor

#gørnogetvildt

#vildviden

Som vild-havementor får du adgang til facebookgruppen "**Vild-havementor – Vores Natur**". Her kan du få inspiration, råd og vejledning fra de andre Vild-havementorer. Inden du afholder dit arrangement, så opret en Begivenhed eller en Sammenkomst i facebookgruppen og beskriv dit arrangement. Har du brug for gode ideer, sparring eller feedback, så sig til. Du finder kontaktoplysningerne på Voresnatur.dk/vildhavementor.

Læg billeder op i facebookgruppen når du har holdt dit arrangement. En beskrivelse af dagen og refleksioner herover er også meget velkomment, så alle kan få inspiration og læring ud af det.

FOTO: SIGNE SCHRØDER

OM ORGANISATIONERNE BAG "VILD NATUR HVOR DU BOR"

Om DOF BIRDLIFE:

Dansk Ornitologisk Forening/ BirdLife Danmarks formål er at fremme kendskabet til vilde fugle og interessen for naturbeskyttelse i hele verden, inkl. din altankasse eller baghave.

Så fat kikkerten, slå benene op og nyd den vilde natur, der hurtigt finder vej hjem til dig, hvis bare du følger vores råd. Læs mere på www.dof.dk

Om Dyrenes Beskyttelse:

Dyrenes Beskyttelse er et fællesskab for mennesker og organisationer. Vi skaber netværk og indgår i netværk, og sammen arbejder vi lokalt, nationalt og internationalt for dyrevelfærd, biodiversitet og klima. I fællesskab stopper vi overgreb mod dyr og kæmper for et respektfuldt og bæredygtigt forhold mellem dyr, mennesker og natur. Læs mere på www.dyrenesbeskyttelse.dk

Om KFUM-Spejderne:

KFUM-Spejderne i Danmark har 29.000 medlemmer hvoraf de 21.000 er børn og unge under 17 år. Spejderideen går ud på at udvikle børn og unge til hele mennesker gennem et

udviklende program og bl.a. Learning by doing som bærende pædagogisk princip. Naturen er omdrejningspunktet for spejdernes læring, hvorfor spejdere verden over også har det som en vigtig indsats at tage medansvar for at passe på naturen. Læs mere på www.kfumspejderne.dk

Om Landsforeningen Praktisk Økologi:

Praktisk Økologi har i mere end 30 år samlet og delt viden om, hvordan man dyrker sin have økologisk og bæredygtigt uden brug af sprøjtegift og kunstgødning. Vi tror på, at glæden over jord under neglene og de hjemmedyrkede måltider fører til en grundlæggende forståelse af sammenhængen mellem jord, natur og menneske. Vi brænder for økologi, bæredygtighed og mere liv i haven. Alle kan være med. Læs mere på www.oekologi.dk

Om Vild Med Vilje:

Vild Med Vilje er foreningen for alle os, der styrker biodiversiteten på egen matrikel og udbreder et vildere natursyn i Danmark. Læs mere på www.vildmedvilje.dk

OM VORES NATUR OG "VILD NATUR HVOR DU BOR"

"Vild natur hvor du bor" er et af de fem fyrtårne under Vores Natur. Vores Natur er et partnerskab mellem Naturstyrelsen, Friluftsrådet, De Naturhistoriske Museer og DR, der har til formål at invitere alle danskere ud i naturen til et mylder af aktiviteter og ture, der skal give viden om naturen, lyst til at gå på opdagelse i den og passe på den. Vores Natur bliver støttet af Nordea-fonden, AAGE V. JENSEN NATURFOND og 15. Juni Fonden med i alt 25 millioner kroner.

"Vild natur hvor du bor" vil gennem en landsdækkende indsats give alle interesserede danskere mulighed for selv at forbedre biodiversiteten på en let tilgængelig og engagerende måde og vil inspirere danskerne til at fortælle om deres vilde bynatur.

Den danske natur er trængt, biodiversiteten falder, blandt andet fordi arealerne med vild natur bliver færre og mindre, og fordi vi har

trang til at rydde op, plante græs og lægge fliser. I Danmark udgør arealer mellem bygningerne mere end 5 % af landets samlede areal. Det meste ligger hen som kortklippede græsplæner uden ukrudt, bede med flis, trimmede hække og lignende. Der er næsten intet at leve i og af, hvorfor biodiversiteten i byerne generelt er meget lav, og bynaturen bliver grønne ørkenner uden liv. Men de steder, hvor der er en plet med langt græs, hvor der er blomstrende buske eller ligger en bunke gamle grene, der myldrer det med liv.

Som vild have-mentor er du en del af en landsdækkende indsats, der skal vise alle interesserede danskere, hvordan man kan øge biodiversiteten i sin egen have med selv små tiltag, der giver flere levesteder for dyr og planter.

Fonde:

Partnere:

A small red ladybug with black spots is perched on the edge of a dark circular graphic. The background of the entire page is a close-up photograph of blue flowers and green foliage.

#voresnatur

#vildnaturhvordubor

#gørnogetvildt

#vildviden

VORES NATUR

VORES NATUR

**SKAB MERE
VILD NATUR
HVOR DU
BOR**

Guide udarbejdet af

**DYRENES
BESKYTTELSE**

